

Բ Ա Յ Ն Ա Մ Ա Կ

Առ Տիար Տօթթ . Մ . Սմբատ Գարբիլիանոս

ի Նեո-Եօրթ

Կարգացի « Բազմավէպ » հանդիսարանի վերջին երկու պրակաց մէջ « Հայերէն նորակազմ բառերու վրայ ուսում մը » խորագրօք հմտակց գրութիւնդ, ուր անգամ մ'աւ կը փայլեցնէք Ձեր հայկարանի եւ բանասէրի կրկին յատկութիւններն, եւ փորձ վարպետի մը ճարտարութեամբ կը բանաձեւէք այն սկզբունքներն՝ որոց պարտին հետեւիլ նոր բառեր դարձնելու պէտքին մէջ գտնուողներն:

Ձեր տուած հնգեակ սկզբանց դէմ մեղանշմամբ կերտեալ բառերու օրինակներ կու տաք, յորս կը գտնուին եւ իմ կողմանէ դարձնեալ կամ որդեգրեալ հնգետաան բառեր, որոց հնգին համար Ձեր առաջադրածներն իբր նոյնարժէք կամ լաւագոյն կրնան ընդունուիլ, սակայն տաան իմ կարծեօք սխալ են եւ կամ նուազ կ'արժեն ջան իմ գործածներս:

Աւասիկ այդ բառերն եւ անոնց մասին իմ բաղդատական դիտողութիւններս:

1°. Bronchite բորքացցատապ թարգմանեն մեր բառգրերն. արդարեւ փոքր ինչ երկար է, սակայն կարելի եղած չէ ցարդ աւելի յարմարագոյն կարճ մը դարձնել: Յնցդատապ թարգմանողներ ալ եղած են, սակայն սա թողեցու ցնցուղի գազափարն չտալուն՝ ինդունուած է: — Ձեր առաջարկած իմօսի բառն աւելի râleի իմաստն ունի: Խօսուին շատ մը թողային հիւանդութեանց յատուկ է, եւ ոչ թէ միայն Bronchiteի, որով եւ կարելի չէ այդ ախտանիշն իբր հիւանդութեան մի յատկանշականն անոր տեղ գործածել:

2°. Impaludisme բառն զոչ թարգմանել կ'առաջարկէք, սակայն զոչն այդ հիւանդութեան նշաններէն մին է, եւ ոչ ալ միշտ: Արդարեւ ճահճուտ միջավայրերն ի բարեխառն գօտիս ընդհանրապէս զոչ

կը պատճառեն՝ սակայն ի հիւսիսային աշխարհս՝ որպէս Պալլիկի եզրերն՝ բնակիչք ճանձաժեռոտրեամբ կը մնաստին. իրենց արեան կարմիր գնտակներն, սպիտն ու նիարդիտն կը նուազին, ի մի բան Ջրաբիւտրիան կամ Դալուս եւ Սակաւարիւտրիան կ'ունենան՝ սակայն ոչ զոչ: Նոյն իսկ ի բարեխառն գօտիս ամէն ճահճաժէտ չողոցներ, որպէս գաղտուկ ջերմի ենթարկեալք եւ դանդաղ կերպով վարակեալներն. սոքա կը տկարանան, կը զեղին, կը նիւհարնան առանց դողի, կամ դուն ուրեք զոչ ունենալով: Դալ գիտէք, Տօթթէօն, թէ՛ զոչն ոչ միայն Impaludismeի՝ այլ եւ շատ մը վարակիչ հիւանդութեանց սկզբնաւորութեան ազդարար նշանն է, որպէս թողքատապի, թողքաւզնի ջրգողութեան, ժանտատնդակերպ ջերմի, եւ այլն. եւ թէ ըլլոր թարախուտ հիւանդութեանց ու վիրաց արտադրած թարախի արեան մէջ անցնի՝ զոչով կ'ազդարարուի: Ուստի եւ երբէք զոչն շատ մը հիւանդութեանց այդ ախտանիշն՝ չկրնար Impaludismeի թարգմանութիւնն համարուիլ եւ ոչ իսկ անոր մի տեսակին՝ Ընդհատական ջերմի. այլ պէտք է միշտ զայն ճանձաժեռոտրիան կամ ճանձաժեռոտրիան թարգմանել, մինչեւ որ աւելի յարմար բառ մը գտնուի:

3°. Aphte բերանի կը թարգմանէք. եթէ բերանի հիւանդութիւն մ'ըլլալուն համար է այս անուանակոչութիւնն՝ ինչո՞ւ այդպէս չանուանել Stomatiteն եւ Mucnetն: Պէտք է զանազանութիւն զնել բերնի այս երեք հիւանդութեանց հայերէններուն մէջ: Mucnetին Բամբկիկ ըսուած է, զի արդարեւ լեզուի հուզաթաղանթին վրայ բամբկի բիծեր կը ձեւացնեն այդ հիւանդութեան արտադրիչ մակարոյսերն: Stomatiteն բերնի հուզաթաղանթին բորբոքումն է, ուստի եւ Բերանատապն ամենէն ճիշտ թարգմանութիւնն է, իսկ Aphte որոյ մէջ բերնի հուզաթաղանթի մէջ եղած փշտիկներու բացման հետեւանօք փոքր կեղեր յառաջ կու գան՝ պատշաճ է Բերանակեղ անուանել եւ ոչ Բերանի անորոշ բառն՝ որ յատկանշական ոչ ինչ ունի իւր մէջ:

4°. Asthme բառն պէտք է խոստովա-
նել թէ՛ չէ ունեցած ցարդ յաջող հայե-
ւոն մը , և Դաւերաշէնութիւն ու Չիւսյ կը
գործածուի առ ի չգոյէ լաւագոյնին . և իբր
լաւագոյն երբէք ներքին չէ ընդունել հեշք
բառն : Հիւրքն ախտանիշն է ոչ միայն թո-
քային և սրտի շատ մը հիւանդութեանց .
այլ և երազ ընթացքի , վազքի ու վերելքի
առթիւ . նոյն իսկ առողջներուն կրնայ պա-
տահիլ : Եւ դեռ asthmique չեմ . սա-
կայն անդուիններէ վերելքն և արագ ըն-
թացք մը հեւք կը պատճառէ ինձ : Մու-
րատ—Ռափայէլեան վարժարանի սանուց
Հայկական վաշտն՝ որ իւր Վարազդա-
տանման վազքով ու ուսումններով և ճըր-
դատանման ճարտարութեամբ յաղթանակ
տարաւ մրցակից խաւական շատ խմբերու
վրայ՝ բնականաբար հեւք ունեցաւ յըն-
թացա իւր մարզանաց և վերջը իսկ , սա-
կայն անոնք հաւանականաբար asthme
չունին : Ուստի գոհանամք մեր այդ անյար-
մար բառերով՝ փոխան սխալ բառի մը՝
մինչեւ յարմարագոյնի մը գիտն կամ կեր-
տումն :

5°. Immunité Զերծակայութիւն թարգ-
մանելով արդարեւ աւելի ընդհանուր գոր-
ծածութեան մը կրնայ յատկանայլ . սա-
կայն ախտաբանական գործի մը մէջ փո-
խան « Վարակիչ ախտերէ զերծակայում »
ըսելու՝ « ախտազերծութիւն » գրելն նա-
խապատիւ է կարծեմ :

6°. Typhus համար Ժանտատենեղ ըն-
դունելով Fièvre typhoïde համար կը
մերժէր Ժանտատենեղակոյ չէրմ ըսուածքն ,
որ ճիշդ բառական թարգմանութիւնն է :
Կ'ընդունիմ Չեզ հետ թէ այս երկու հի-
ւանդութիւններն իրարու հետ առնչութիւն
չունին , և նուիրագործեալ սխալ մ'է նոյ-
նանման բառերով անուանակոչել զայնս
ի մեզ և յերոպագիս . սակայն երբէք նե-
րելի չէ նուիրագործեալ սխալ մը ուղղե-
լու մտօք՝ այլ սխալի մը մէջ իյնալ , և
անյարմար ու տարտամ բառ մը գործա-
ծել : Արդարեւ Փորապոկեղ բառն որ փոքի
տաքութիւն ըսել է՝ երբէք աղեակ մեզի
որոշ հիւանդութեան մը գաղափարն չտար :

Փորին մէջ գտնուող բոլոր գործարաններն
(որկոր , աղիք , լեարդ , փայծաղ , որովայ-
նային լճամիզն , և այլն) կրնան տեղեք
պատճառել : Դուք Typhoïde համազօր
Dotkenenterie բառէն կ'ուզէք առաջ-
նորդուիլ , սակայն գոնէ զորա մէջ աղիք
(entère) բառն կայ իսկ Չեր փորապոկեղի
մէջ ոչինչ կայ այդ հիւանդութիւնն ցուց-
նող :

7°. Spérmatofœide Երամնակեղան
ըսած են բոլոր բառագիրք , որ բառական
հիշտ թարգմանութիւնն է spérmatofœide
սխալ՝ սակայն նուիրագործեալ՝ բառին ,
կը սիրէք որ մենք զորա բնախօսական
դերն շօշափող աւելի յարմար բառ մը
գտնեմք . լաւ , սակայն իբր այդ չեմ կրնար
ընդունիլ ձեր առաջարկած Սերպոյիչ բառն :
Այս spérmatofœide « սերունդ հանելու
ծառայող բջիշ » մ'է , սակայն չէք անգի-
տանար թէ՛ միեւնոյնն կրնամք ըսել և
Ovuleին համար՝ զոր ձուկի կ'անուանեմք
արդար իրաւամբ : Եթէ Չեր առաջարկն
ընդունիմք՝ այս երկու սերածին բջիշներն
իրարմէ զանազանելու համար մէկ ճար կը
մնայ , արական սերպոյիչ և իգական սերա-
բոյիչ . և ինչո՞ւ այս ամէն անտեղի բար-
դութիւններն . տիեզերական կերպով նուի-
րագործեալ բառ մը մերժելու համար՝ և
անոր հետ մի այլ պատուական բառ (O-
vule—ձուկի) վտարել :

8°. Encéphalite համապատասխան
Գանկոպեղատապ բառն լաւ՝ սակայն եր-
կար գտնելով՝ Ուղեղատապ կ'առաջարկէք ,
որ նախ հիշտ չէ , զի encéphal ցան-
կաղեղ ըսել է , և ուղեղն (cerveau) անոր
մի մասն է միայն . և թէ Ուղեղատապ մի
այլ բառի՝ céphaliteի՝ յատուկ է :

9°. Daltonisme Գունկոպոքիւն կ'ա-
ռաջարկէք՝ փոխան Անգոնատենտրեան :
Ճիշդն խոստովանելով երկուքն ալ հիւան-
դութեան բուն գաղափարն չեն տար . այդ
հիւանդութեան եմթարկեալներ ոչ թէ գոյ-
ներ չեն տեսնար , կամ գոյներու մասին
կոյր են , այլ աւելի ինչ ինչ գոյներ ի-
րարմէ չեն կրնար զանազանել : Արդ՝ եթէ
այս գաղափարն շօշափող մի այլ բառ

զտնուի կ'ընդունիմ, իսկ եթէ ոչ՝ կը նախընտրեմ Անգոնաստեոսիսն՝ որ զոնէ կոյրութեան իմաստ չի տար: Լաւագոյն է Տալրոնականոսիսն ըսել ևւրոպացւոց նըման՝ յանուն Տալթոն երեւելի տարրազէտի՝ որոյ վրայ ուսումնասիրուած է առաջին անգամ այս հիւանդութիւնն:

10°. Keratodermieի համար կարծաւ մորթորիսն կ'առաջարկէք փոխան Եղեւրանորթորիսն որ ճիշտ թարգմանութիւնն է, աւելի կարճ համարելով զայն: Նախ վանկերու և տառերու թուօք համարժէք են և թէ սխալ մը կ'ըսէք առանց մտաբերելու թէ կարծաւմորթորիսն բառն իր տէրն ունի արդէն Sclérodermie, sclérone:

11°. Այս տանեակ բառերու վրայ թոյլ տաք խնդրեմ, Ազնի բարեկամ, յաւելուլ հատ մ'եւս, Dégénérationն զոր Այրասկրում կը թարգմանէք Ձեր այդ գրութեան մէջ՝ առանց յիշատակելու իմ որդեգրածն Վատասերումն որ աւելի համապատասխան է: Այլասերումն աւելի գանազանման գաղափար կու տայ, և ոչ երբէք դէպ ի վասն փոփոխման՝ ինչ որ կը նշանակէ Dégénérationն, ուստի և առայդ Վատասերումն կը նախընտրեմ:

Եմ և մնամ ջերմ յարգանքօք Ձեր բարեացակամն:

ՏՕՐԹ. Ն. ՏԱՂԱԽԱՐԱՆ

ԳԻՆԱԿԱՆ ԱՌԱՄՆԵՐ

Ա.

Հեղինակներու հմայիչ խորութիւններն ուրիշ բան չեն եթէ ոչ՝ հարիւրիմ յիսուծը՝ մթութիւն. իստեմակ և անմարդ գաղափարներ են մեծաւ մասամբ անոնք որ խոր կը դատուիմ, մինչդեռ չկայ արդ և փայլուն կերպով բացատրուած գաղափար մը որ շատերէմ իրիւս համկական չլաւ տուի: Քամիմը իրենք չհասկցածներուն վրայ կը հիւսնամ:

Բ.

Հմտութիւնը համեարիմ Ոկատմամբ է այմ՝ ինչ որ ակնոցը աչքերուն համար: Բայց ինչպէս այմ՝ որուն աչքերը տկար են ակնոց կը գործածէ, այսպէս այմ որ համեար չունի՝ գիտութեանց համարաբանոց մը կը կարծէ ունեմալ: գիտութեամբ հոսոցդ զլուխներէմ ումամբ հակվի կը նմանիմ, որ որչափ նիւրիմ այմչափ կը կարծեմամ:

ԿԱՐԵՂԻ

ԱՐԴԻ ՅՈՒՆԱՑ

ԳԵՐԵՋՄԱՆԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂՊՈՒԹԻՒՆԸ

(Ճարուծ. տես էջ 78)

Հանգարտ և համակամ տրտմութիւն մ'է Ստեփաննոս Մարգարիթիս Զանթեցիի երգերէն միոյն բնորոշիչ շեշտը, հոսանդուն ու թեթիւ ներդաշնակութեամբ երգ մը՝ իտալական եօթնեակներուն նման:

Որդեկացս հետ, լռիկ՝ ծաղկանց արտաշնչու. թննէմ անուշահոտուած պայծառ առաւօտ մը, ամցայ դաշտերու մէջէմ, Գերեզմանատուն հասանք, և յոգեմած՝ մտտեցամ հոն. քիբերս արցունքներով կ'ողողուէիմ, և ծեռքերս երբեմն երեմն կը սրբէիմ զանոնք, Ներք որդիներս ըսիմ իմծի. — չայրիկ, պիտի դառնամ՝ թէ միմակ պիտի կենաս գերեզմանատունը. մեմք տուն պիտի երթամք, — որդեակներս, պատասխանեցի իրեմց, ես ձեզի կ'ըմկեմք, Գիտի գայ սակայն օր մը՝ յորում չըրտեմիս ալ գիւղէմ գերեզման պիտի վերադառնամք, չոս քիչ մը կեննալէմ վերջ, արտասուակից աչքերով, դուք մորէմ պիտի երթաք գիւղ տանող ճամբէմ, իսկ ես՝ համար, թմրած, ամզգայ, հոս պիտի հանգչիմ յաւիտեանս:

Այժմեան Յունաստանի էն գողտրիկ բանաստեղծներէն մին է Գիեօ Ռանգաթէ, որ իր բանաստեղծական տուրքէն՝ դամբաններու և ցաւի ալ նուիրեց: Արձակի վերածներէ իր ամենաբաղդը եղերեզուութիւններէն մին, որ այլաբանական ձեւի տակ՝ կը ցուցնէ մեզի թէ որչափ դիւրարեկ և վաղանցուկ են երկրաւոր յօժարութիւնները՝ դամբանէն ալ անդին, ու թէ ինչպէս մոռացութիւնն և հանդիմանքը աւրազութեամբ կը ջնջեն տխրութեան արտասուքը: Այս համառօտ եղերեզուութիւնը որքական քերթուած մ'է:

Հոգի մը ժամանակէմ առաջ կը թողուր ցաւոց երկիրը, Գիշերմ հագլի թէ արծկած էր իր երեւմոսի մագերը, և ազատ սիրած էր երկնքիմ մէջ իր ամեմարտ աստղերը, փայլում ծառազայթմեքով աղամանողներ, հոգիմ՝ մորէմ մտիկ ըմելու համար մայրիմ ձայնիմ, և իր սիրելիներուն մէջ՝ առանց տեսնուելու՝ քամի մ'արցունք թափելու համար, երազ թեւերով կտրեց անցաւ ամեցը միջոցը, զգուշամալով որ թիւերը երկմքի քոցերուն մէջ չայրիմ, խտացած խաւարը պատեր էր հայրենական տունը, և հիւսիսային հովը կը հաւ.